

מבט על, גיליון 501, 24 בדצמבר 2013

אל-קאעדה ושאלת היציבות בתימן

יורם שוייצר, יואל גוז'נסקי

מסמך פנימי שנכתב על ידי מפקדי אל-קאעדה בחיג'אז ונחשף לאחרונה עוסק בבחינה מחודשת של אסטרטגיית הארגון בשנים 2011 - 2012, כאשר אנשיו השתלטו על מספר מחוזות בדרום-תימן, ובטא התלבטויות של ראשי הארגון בכל הנוגע ליחסי הארגון עם האוכלוסייה המקומית בתימן בשל רצונו לזכות באהדתה ובתמיכתה במאבקו מול הממשל בצנעא. מסמך זה מאפשר הצצה נדירה להלך הרוח השורר בקרב מפקדי הארגון באשר לתכנון המשך המערכה נגד הממשל התימני, ומשקף דילמות דומות הניצבות גם בפני שותפי אל-קאעדה, המעורבים בלחימה בזירות אחרות נגד משטרים בעלי יכולת משילות מוגבלת, במדינות כמו סוריה, עיראק, מאלי ואחרות. המסמך שפורסם על ידי אל-ווחיישי, מנהיג אל-קאעדה בחצי-האי ערב שהיה בעבר מזכירו האישי של בן-לאדן, עולה בקנה אחד עם המלצות מפקדו לשעבר, בן-לאדן, כפי שבוטאו במכתבים שנמצאו בעזבונו, באחווה שבה חוסל באבוטאבאד. בן-לאדן המליץ לאל-ווחיישי כי ארגונו יימנע מפגיעה באזרחים ואפילו בחיילים תימניים, אלא אם חייבים להתגונן כאשר הם תוקפים, ולהתמקד בלחימה באמריקאים. המלצה זו נועדה לשכנע את האוכלוסייה התימנית לתמוך במאבקו של הארגון. בהקשר זה ניתן להבין את התנצלותו הפומבית של בכיר בארגון בפני משפחות קורבנות הטבח שביצעו התוקפים בבית החולים שנמצא בתוך מתחם המרכזי של משרד ההגנה התימני, שהיה היעד המרכזי לתקיפה. והצעתו לשלם להם כופר כפיצוי על "הפרת הוראות הארגון" שלא לתקוף בתי חולים ולהרוג חפים מפשע.

מנגד, אל-קאעדה בחיג'אז ממשיך לתקוף בעקביות מטרות צבאיות ואזרחיות בבירה צנעא ובאזורי הפריפריה. כך למשל, ב-5 בדצמבר תקף הארגון את המתחם המרכזי של משרד ההגנה התימני בצנעא, וגרם למותם של 52 בני-אדם ולפציעתם של יותר מ-150 חיילים ואזרחים, כולל זרים. התקיפה בוצעה על ידי מחבל מתאבד, שנהג במכונית עמוסת חומרי נפץ כדי לפרוץ את שער המתחם, ולאפשר לשאר חברי החוליה לתקוף את החיילים בדרכם לבית החולים, שם ביצעו טבח ברופאים ובאחיות. כל התוקפים נהרגו, ובהודעת קבלת האחריות של הארגון נאמר, כי הפעולה בוצעה כנקמה במקום המשמש בסיס שממנו מתוכננות לצאת תקיפות של מטוסים ללא טייס (מלט"יים) אמריקאיים נגד אנשי הארגון. בנוסף לשיתוף הפעולה הביטחוני בין הצדדים, ארצות-הברית הגדילה את הסיוע השנתי לממשלה התימנית ל-350 מיליון דולר בשנה שעברה (לעומת 28 מיליון ב-2008). הסיוע האמריקאי לצבא תימן בלחימה נגד אל-קאעדה בחיג'אז סייע לממשל התימני להדוף את כוחות הארגון מהשטחים שעליהם השתלט בשנים 2011 - 2012, בעיקר במחוז אביאן.

בחסות הטלטה העוברת על תימן מאז פרוץ אירועי "האביב הערבי", השיג ארגון אל-קאעדה בחיג'אז (או אל-קאעדה בחצי-האי ערב) הישגים לא-מבוטלים. ה"סניף" התימני של אל-קאעדה, המורכב מסעודים (שמצאו מקלט בתימן) ומתימנים והמתוגבר על ידי "בוגרי" עיראק, לוחמים מאפגניסטן ופעילים ששחררו מכלא גוואנטנמו, הוגדר על ידי האמריקאים כשלוחה הפעילה והמסוכנת ביותר מבין שלוחותיו של אל-קאעדה. פעילות הטרור הבינלאומית הענפה של הארגון כוללת, בין השאר, ניסיון פיצוץ מטוס אמריקאי מעל דטרויט בחג המולד בשנת 2009, פגיעה במכלית נפט פינית במצרי הורמוז על ידי ארגון "גדודי עבדאללה עזאם" המזוהה עם אל-קאעדה, וניסיון נוסף

לפוצץ מטוס אמריקאי, אשר סוכל על ידי המודיעין הסעודי באפריל 2012. נוסף לכך, החייל האמריקאי שביצע טבח בבסיס בטקסס בשנת 2009, שבו נהרגו 13 חיילים אמריקאיים, ביצע את הפעולה בהשראת מנהיג בכיר בארגון, אנואר אל-עוולאקי, שאיתו הוא קיים קשרים לפני ביצוע הפעולה.

השימוש הגובר בתקיפות המל"טים בתימן מהווה, בראיית הארגון, אתגר קשה שממנו נפגעים מרבית אנשיו, כולל בכירים בארגון. אל-עוואלקי עצמו חוסל בתקיפת מל"ט בספטמבר 2011. יחד עם זאת, תקיפות המל"טים פוגעות לעיתים גם באזרחים בלתי-מעורבים, כפי שנטען בשבוע שעבר, כאשר 15 בני-אדם נהרגו בשוגג בעת ששבו מחתונה בתקיפה באזור יקלא, הנחשב לאחד ממעוזי הארגון. הממשלה בצנעא נאלצה בשל כך לפצות בכסף ובכלי נשק את משפחות ההרוגים והנפגעים. עבור אל-קאעדה, אירועים מסוג זה עשויים לשמש מנוף לגיוס מתנדבים חדשים, וחומר תעמולה מן המעלה הראשונה ליצירת חיץ בין הממשל התימני לבין האוכלוסייה המקומית, וכן לעורר טינה נגד מעורבותה של ארצות-הברית בתימן, בהתאם להמלצת האסטרטגיה החדשה. תקיפות המל"טים מעוררות גם קשיים פוליטיים לממשלה התימנית. בעקבות התקרית האחרונה, העביר הפרלמנט התימני החלטה האוסרת על תקיפות אלו. ההחלטה אמנם זקוקה לאישור הנשיא כדי לקבל תוקף חוקי, אך ברור כי הנושא מהווה מכשול פוליטי עבור הממשלה, שעדיין נמצאת במהלכו של דיאלוג לאומי, בניסיון להשיג הסכמה בין הזרמים הפוליטיים הרבים במדינה על עתידה של תימן בעידן שאחרי המהפכה.

חופש הפעולה היחסי של אל-קאעדה נבע מהיעדר נוכחות אפקטיבית של הצבא התימני, שנאלץ לסגת מאזורים רבים בפריפריה, כדי להתמודד עם התסיסה בבירה צנעא, וכן מההשתלטות המוצלחת על אזורים נרחבים בדרום-מזרח המדינה. הארגון מצידו שינה דגשים בתפיסת הפעולה שלו, ועבר מהתמקדות בפעילות טרור אנטי-משטרי קלאסית לפעילות גרילה ומרידה במקביל, שמטרתה לייצר אחיזה קבועה בשטח ולקדם מערכת פוליטית ושלטונית ברוח חוקי השריעה, תוך ניצול חולשתו של השלטון המרכזי. באזורי שליטתם, אנשי אל-קאעדה או "אנסר אל-שריעה" החלו לתפקד כאדמיניסטרציה מקומית, חברו למנהיגי שבטים ותמכו בהם, הנהיגו מערכת יישוב סכסוכים בין השבטים ואף סיפקו שירותים כגון הגנה, מים נקיים, מזון, שירותי בריאות בסיסיים ומערכת חינוך דתית. הלחץ הצבאי הכבד אילץ את הארגון לסגת מהאזורים שבהם שלט, ובמידת-מה לחזור לדפוסי הטרור הקלאסיים שאפיינו את פעילותו לפני בוא "האביב התימני".

ארצות-הברית, הרואה בתימן זירה חשובה לפעילות נגד מאמציהם של שותפי אל-קאעדה להשתלט על אזורים בעלי חשיבות אסטרטגית במזרח התיכון ובאפריקה, חייבת להביא בחשבון את תכנוני יריביה ואת השינוי באסטרטגיית הפעולה שלהם. הדבר נכון במיוחד לנוכח הערכת גורמי ביטחון וממשל בארצות-הברית, כי אל-קאעדה בחיג'אז הוא המסוכן ביותר מבין שותפיו הבכירים של אל-קאעדה במגרב, בעיראק ובסוריה. הערכת מסוכנותו היתרה של אל-קאעדה בחיג'אז נובעת בעיקר מניסיונו החוזר של הארגון לבצע פיגועי ראוה נגד התעופה האזרחית המערבית מחוץ לחצי-האי ערב, ובכך אימץ את אסטרטגיית הפעולה הבינלאומית שנקט אל-קאעדה המרכזי. כמו כן, הארגון מקיים קשרים ומסייע לזרוע מסוכנת אחרת של אל-קאעדה – הארגון "אל שבאב" הסומלי – שאחראי בין היתר לפיגוע בספטמבר 2013 בניירובי בירת קניה, שבו נהרגו 67 בני-אדם. החלטתו לא מכבר של אל-זוואהירי, מנהיג אל-קאעדה המרכזי, למנות את נאצר אל-ווחיישי, מפקד אל-קאעדה בחיג'אז, לסגנו ולמתאם מאמצי הטרור המשולבים של כלל הארגונים השותפים והתומכים באל-קאעדה, הופכים את המערכה נגד הארגון התימני-סעודי לבעלת חשיבות מיוחדת, שאסור להיכשל בה.

אל-קאעדה מעולם לא איים באופן משמעותי על היציבות השלטונית בתימן – המאבק של החיותים השיעים בצפון והבדלנים בדרום-המדינה מהווים איום חמור יותר על היציבות ועל השלמות הטריטוריאלית של המדינה התימנית (בעבר אף השתמש הממשל התימני במיומנותם של אנשי אל-קאעדה כדי להיאבק בחיותים, ועשה שימוש בכספי הסיוע המערביים שנועדו למלחמה בטרור לטיפול בנושאים אחרים, המהווים בראייתו איום חמור יותר). אולם, המסר הברור שהעביר הארגון בתקיפת המחץ שביצע במפקדת משרד ההגנה בלב צנעא הוא קריאת תיגר ישירה על יציבות שלטונו של הנשיא התימני, וקריאת התעוררות לנשיא ולבעלי-בריתו האמריקאים, כי ההצלחה להסיג את הארגון ממרבית השטחים שכבש ושמהם סולק אינה מעידה על סיום המאבק. כעת יהיה האתגר הגדול של הממשלה התימנית ושל ארצות-הברית – כיצד להמשיך במאבק באופן אפקטיבי, מבלי לאבד את הלגיטימיות של המאבק עצמו.